

САВРЕМЕНИ МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ И ЕВРОПСКА УНИЈА

УДК 321.7(8)“20“

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.7732022.8>

Прегледни рад

Српска политичка мисао

број 3/2022.

Vol. 77

стр. 159-177

Зоран Крстић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ПОВРАТАК РУЖИЧАСТЕ ПЛИМЕ И ЗАОКРЕТ УЛЕВО: *LA NUEVA IZQUIERDA* У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ**

Сажетак

Предмет проучавања у овом раду јесте повратак и успон нове левице на изборима одржаним у претходне четири године у Латинској Америци. Фокус истраживања усмерен је на узроке и последице повратка ружичасте плиме и њене основне карактеристике. Основни циљ овог рада је да се објективно сагледају проблеми и потешкоће са којима се суочавају државе региона у контексту цикличне смене левичарских и десничарских политика. Посебна пажња у раду посвећена је анализи фактора који су помагали или ометали институционализацију левичарских политика. Део рада фокусиран је на анализу односа између нових друштвених покрета и државе, као и на економску зависност и експлоатацију природних ресурса. Повратак левичарског таласа јесте реакција на повећане економске и социјалне неједнакости које су довеле до низа протеста

* Имејл-адреса: zoran.krstic@fpn.bg.ac.rs.

** Овај рад настао је у оквиру пројекта „Дивилно друштво и религија” (Бр. 179008), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и немира и појаве различитих друштвених покрета. Проблем у Латинској Америци је у томе што се тај регион суочава не само са неразвијеношћу већ и са структуралном кризом кредибилитета у демократске и политичке системе. У раду је коришћен историјско-дескриптивни и контекстуални приступ у анализи феномена „ружичаста плима”.

Кључне речи: ружичаста плима, плава плима, левица, десница, председник, Латинска Америка, друштвени покрет, партија, пост-неолиберализам, демократија

ИЗБОРНИ ТРИЈУМФ НОВЕ „РУЖИЧАСТЕ ЛЕВИЦЕ”

Латинска Америка је почетком 21. века привукла пажњу читавог света, медија, политичких актера и научних посленика појавом новог феномена познатог као „ружичаста плима (шпа/пор. *marea rosa*)”¹. Овај феномен означава низ изборних победа и долазак на власт левичара и њихових председничких кандидата у великом броју земаља Латинске Америке. Зашто се читав покрет, политика, процес и идеологија доласка на власт левице у Латинској Америци означава ружичастом бојом? Ружичаста боја је изабрана уместо црвене за означавање овог политичког феномена, зато што се за многе од ових политичара и њихових партија није могло рећи да заступају експлицитно социјалистичке идеје, већ се често радило о умеренијим центристичким политикама усмерене мало лево од центра.

Карактеристике левичарског таласа држава Иbero-америке под називом ружичаста плима (шпа/пор. *marea rosa*) захватају широку и дисперзирану идеолошку лепезу од егалитаризама, прогресивизма и суверенизма, преко анти-неолиберализма односно пост-неолиберализма или социјализма 21. века, све до анти-

1 Термин „ружичаста плима” потиче из чланка новинара Ларија Ротера (*Larry Rohter*), објављеног 2005. године у *New York Times* у којем је описао како је недавни избор новог левичарског председника у Уругвају Табареа Васкеза (*Tabaré Vázquez*) био знак новог „левичарског консензуса у Латинској Америци” напомињући да је три четвртине становништва региона сада под влашћу левичарских лидера који су дошли на власт у (тада) протеклих шест година (од 1999.). Он је написао да је регионални помак био „не толико црвена плима колико розе” упућујући на умереније социјалистичке идеје у поређењу са црвеном, која обично означава комунизам. Иначе, црвена плима је биолошки, а не политички феномен и означава цветања алги које при томе наносе штету осталим организмима у окружењу.

корпоративизма, анти-елитизма и популизма. Левичарски талас с краја 1990-их и почетка 2000-их година настао је као реакција и одговор бројних социјално-егалитарних друштвених покрета на јачање корпоративне моћи и повећања друштвених неједнакости. Избори су се десили у клими интензивног друштвеног сукоба и очигледно су сигнализирани завршетак дуге кризе која је четврт века дефинисала међусобно повезане развојне циклусе политичке и економске либерализације у региону. Ружичасти политички талас који је заплуснуо обале зеленог континента довео је на власт левичарске некомунистичке владе у готово свим државама региона. На том таласу ново-миленијумска иберо-америчка левица је одбацила неолиберални економски модел с почетка 21. века. Обе фразе, „ружичаста плима” и „скретање улево”, користе се у савременој политичкој анализи како би се означило и објаснило прогресивно кретање према егалитарнијим и социјално праведнијим економским политикама у Латинској Америци. Левичарски ружичасти талас и покрет генерално је окарактерисан као „лево од центра”, „лево оријентисан”, „анти-неолиберални” и „анти-империјалистички” (Cameron 2009; Robinson 2008; Lievesley and Ludlam 2009).

Последњу деценију 20. века у Латинској Америци обележила су два наизглед контрадикторна тренда: с једне стране, двострука транзиција од делимично етатистичког модела развоја ка неолиберализму и од ауторитарних режима ка демократији, а с друге стране, све активнији социјални протести и побуне које организују различити друштвени покрети. Потоњи су укључивали бројне аутохтоне групе, еколошке и феминистичке организације, као и сељачке и радничке синдикате. Неки покрети су били нови, неки стари, али подмлађени, а неки су били нови савези између старих група. Они су били уједињени у свом противљењу неолибералном економском моделу који се спроводио широм континента 1980-их, и против онога што се сматрало елитистичком демократијом. Левичарске владе су биле у различитим везама и односима са овим друштвеним покретима.

Почетком прве ружичасте плиме и успона левице и левичарског таласа у латиноамеричким државама сматра се долазак на власт Уга Чавеза у Венецуели 1999. године. Његов пројекат Боливарске револуције постао је клица и расадник из којег су настале и касније се развиле нове левичарске идеје у Латинској Америци. Пример Чавеза следили су Лула да Силва (2003) у Бразилу и Ево Моралес (2006) у Боливији који су постали познати као „тројица левичарских мускетара” и пионири нове левице. Њихов неочекивани долазак на

власт представљао је преседан у дотадашњој политичкој пракси региона и то је, по први пут, пробудило наду код становништва да постоји шанса и вера да се коначно изађе из сенке САД-а. Иначе, овај први ружичасто-левичарски талас трајао је од 1999. до 2010. године. Након велике победе „тројице мускетара” власт су редом освајали и следећи левичари: Рикардо Лагос (*Ricardo Lagos*) (2000) и Мишел Башеле (*Michelle Bachelet*) (2006) у Чилеу, Нестор Кирхнер (*Néstor Kirchner*) у Аргентини (2003), Рафаел Кореа (*Rafael Correa*) у Еквадору (2007), Мануел Зелаја (*Manuel Zelaya*) у Хондурасу (2007), Данијел Ортега (*Daniel Ortega*) у Никарагви (2007), Табаре Васкез (*Tabaré Vázquez*) (2005) и затим Хозе Мухика (*José Mujica*) (2010) у Уругвају. Политичке и социјално-економске ситуације у свим овим државама биле су врло различите и изузетно је незахвално генерализовати и извучити опште закључке. Али, оно што је заједничко за све државе јесте да готово нигде до политичких промена није долазило изненада и спонтано, већ да је то увек био резултат вишегодишњих или вишедеценијских борби и организовања. Као нови и респектабилни актер на латиноамеричкој политичкој сцени појавили су се нови друштвени покрети, веома различити и хетерогени, као својеврсни политички коректив и одговор на актуелну кризу политичких институција и естаблишмента уопште. Изборне промене и поновни долазак левичара на власт од 2018. године најчешће се повезује са истрајним напорима дисперзираних друштвених покрета као и активистичких група попут домородачких, земљорадничких, студентских, феминистичких, радничких и других организација. Често су долазили и одлазили на таласима масовних протеста, побуна, штрајкова и широке друштвене мобилизације.

Ружичаста плима је повећала унутрашње тензије и покренула интензивну политичку и друштвену поларизацију у свакој од држава региона. У основи сукоба између влада ружичасте плиме и опозиције био је сукоб две политичке визије. Партије ружичасте плиме, од којих су скоро све биле идентификоване са левицом, подржавале су националне економске и културне циљеве, латиноамеричку економску интеграцију, опсежне социјалне програме, не-елитни допринос у доношењу одлука и, у неким случајевима, социјалистички модел који се састоји од мешовите економије са доминантном државом. Поред тога, допринели су расту друштвених покрета и друштвених организација, које су биле део плејаде снага које су их изабрале, а у неким случајевима и укључиле их у процес доношења одлука (Ellner 2019, 4).

Сматра се да је успон и пад „нове левице” преко ружичасте

плиме оставио трајан и дубок траг у политици региона, са импликацијама на обе стране политичког спектра. На пример, истраживање јавног мњења *Латинобарометра* спроведеног 2008. године показује да се 42% Латиноамериканаца изјаснило као центристи у односу на 29% из 2002. године. Овај тренд је посебно јак међу млађим Латиноамериканцима, што сугерише да ће се овај тренд вероватно наставити. Успех десничарских лидера, њихових партија и покрета у перспективи ће умногоме зависити од њихове спремности да профилишу умеренији концепт политике и друштва и да се не ослањају на силу како би владали над идеолошки поларизованим друштвом (Bowen 2011, 102). Може се приметити да вертикални приступи левице на власти у демократском окружењу онемогућава интерактивну комуникацију и артикулацију између нижих или обичних чланова партије (неелите), с једне стране, и политичког руководства (партијске елите) с друге. Ова артикулација ће дугорочно бити неуспешна. Левичари који минимизирају важност такве артикулације склони су да прихвате алтернативне изборне стратегије, док у великој мери потцењују друштвене класе као независне снаге. Неки аутори сматрају да је полазна тачка за разумевање феномена ружичасте плиме анализа заснована на класи која се фокусира на сукоб између нехегемонистичких друштвених група и старих елита.

„ПЛАВА ПЛИМА” И КОНЗЕРВАТИВНИ ТАЛАС

Ружичасту плиму је пратио конзервативни талас или „плава плима” (шпа. *marea azul*), политички феномен који се појавио средином друге деценије 21. века као директна реакција на ружичасту плиму. Дошло је до нових политичких промена и потреса у региону, јер су левичарске опције изгубиле власт у многим земљама. Наступио је период доминације неолибералне деснице и „конзервативног таласа”. Историјски гледано, политичка десница је дуго била доминантна снага у политичким системима држава Латинске Америке и она је, по правилу, уживала подршку Католичке цркве, земљопоседничке олигархије, пословних елита, мултинационалних корпорација и страних сила. Посебан утицај је био, наравно САД, због њене свеукупне доминације и историјског интереса у сузбијању комунизма. За овакав развој и след догађаја велику заслугу имале су интервенције западних држава, притисци међународних корпорација и финансијских институција, као и консолидација реакционарних снага у самим латиноамеричким државама. Не треба занемарити

ни чињеницу да су саме левичарске снаге имале огромног удела у сопственој самодеструкцији и пропасти. Оне су готово свугде прекршиле многа од својих изборних обећања, врло брзо су се дистанцирале од друштвених покрета и користиле су парламентарну политику за демобилизацију и разбијање ових покрета. Чинило се да су друштвени покрети били у стању умора или, што је још горе, директне конфронтације са левичарским владама. У почетку им је недостајало енергије и воље да их бране од десничарског напада. Уместо да оснажују најшире слојеве друштва радиле су на централизовању власти и учвршћивању својих позиција. Долазило је до бирократизације, стварања нових елита, ауторитаризма, корупције, популистичке демагогије, прогона политичких противника, а често су и директно настављале многе неолибералне политике претходних власти (Petras and Veltmeyer 2011).

Треба нагласити да се историјске тензије унутар традиционалних елита које подржавају корупционашке скандале често занемарују, као и дугогодишња улога omnipotentне корупције у политици Латинске Америке. Реакција традиционалних група моћи као што су војска, католичка црква и олигархија против нових и ојачалих сектора или сегмената друштва (жене, сиромашни, етничке мањине, аутохтоно становништво), често кроз оптужбе за корупцију и правне процедуре открива корпоративне интересе који мобилишу бирократске институције да својим економским интересима поткопавају политичку моћ (Karferer and Gold 2018).

Без обзира на разочарења и изневерене наде, још већи шок су представљали изборни преврати који су током претходних шест или седам година на власт у великом броју земаља довели крајње десне опције и неолибералне марионетске власти под директним утицајем западних сила и крупног капитала. И таман када се чинило да „ружичаста плима” полако али сигурно нестаје, показало се да талас побуна ипак не може тако лако да се заустави. Различити покрети су наставили да се боре за обесправљене и дискриминисане, нови покрети су се рађали, народне масе су спонтано излазиле на улице и буниле се. Ништа од овога не може да зачуди када се има у виду вишедеценијске и вишевековне слободарске тенденције на овом континенту, као и чињенице које говоре да огроман проценат становништва живи у врло тешким условима. Чак 40 милиона људи због политичке и економске нестабилности живи ван своје земље, преко 200 милиона људи живи испод границе сиромаштва, а само од почетка пандемије коронавируса испод те границе је пало око 22 милиона људи.

Робни бум с почетка 21. века је до средине 2010. године рапидно опао. Успон левице поклопио се са робним бумом 2003. године, који је левичарским владама обезбедио ресурсе за управљање (нафта, гас, рударство, соја) и омогућио спровођење политике прерасподеле (Murillo 2016). Успон левице померио је конфигурацију политичког спектра у Латинској Америци до те мере да чак и 2013. и 2014. године, када је левичарска власт поново почела да се помера удесно, изабране конзервативне владе које су победиле са малом разликом (Перу, Аргентина, Бразил). Десница је искористила прилику да дестабилизује своје противнике кроз кампање саботаже, пропаганде и скандале, а левичарске владе су се суочавале са кризама на свим фронтима. Било кроз изборе (Аргентина), „парламентарни удар” (Бразил), „тихи пуч” (Еквадор) или директан војни удар (Боливија), до друге половине прошле деценије, чинило се да је лево скретање уступило место новој десници у региону. До краја 2022. године, по први пут у својој историји, шест највећих економија Латинске Америке - Аргентина, Бразил, Чиле, Колумбија, Мексико и Перу - трепало би да буду под влашћу левице ове или оне врсте.

Опозиционе партије и интересне групе које су пружиле најјачи отпор владама ружичасте плиме биле су неолибералне. Њихове намере су биле евидентне не само из изборних платформи њихових председничких кандидата, већ и из њихових поступака по доласку на власт, посебно у случају Маурисија Макрија (*Mauricio Macri*) у Аргентини и Мишела Темера (*Michel Temer*) у Бразилу. Политике које су их политички дефинисале укључивале су приватизацију, смањење социјалних програма, отварање заштићених и аутохтоних земљишта за агробизнис и сечу шума. Чврста подршка САД овим владама је, такође, јасан показатељ њихове политичке оријентације. Две супротстављене визије одговарале су гледиштима два различита социјална блока. Док је подршка народног сектора била од суштинског значаја за опстанак левичарских влада са ружичастом плимом, опозиција је у целини имала блиске везе са привилегованим секторима друштва. Класни расцепи су се манифестовали у Венецуели 2014. и 2017. године када су разорни протести осмишљени да се постигне промена режима. Ти протести су били концентрисани у богатим општинама којима су управљали опозициони градоначелници, али нису успели да се прошире у друге сиромашније општине. У Венецуели и другим државама региона, већина главних партија и лидера опозиције били су на власти пре појаве ружичасте плиме. Њихов повратак на власт сигнализирало је обнову старог поретка у којем ће пословне групе, традиционалне

политичке странке, црквена хијерархија и власници медија поново заузети своју хегемонистичку позицију. Постојале су индиције да ће старе елите, ако поврате власт, задати тешке ударце левичарима, као и друштвеним покретима који су их подржавали. Затварање Луле да Силве у Бразилу, судски поступак против Кристине Кишнер у Аргентини и Рафаела Корее у Еквадору, као и сталне изјаве опозиционих лидера Венецуеле да ће „чависти” бити процесуирани за своје наводне злочине претило је да постане политичка реалност.

Успех левице у Латинској Америци био је јасан сигнал да неолибералну хегемонију из 1990-тих година, коју су прве сломиле владе ружичасте плиме, никада нису у потпуности обновили њихови десничарски наследници. Окарактерисани слабом подршком јавности, фрагментисаним владајућим коалицијама и недостатком економске агенде, ови недавни десничарски експерименти никада нису постигли доминацију или трајање својих претходника, а њихов неуспех је отворио пут за повратак левице. Још важније, ове изборне победе су сведочанство о снази друштвених мобилизација које су захватиле регион последњих година, чак и ако већина нових левичарских влада није произашла директно из њих. Док су војно-десничарске диктатуре 1970-их и 1980-их година потпуно збрисале грађанске, радничке и сељачке покрете, уништавајући левицу најмање две деценије, репресија коју су покренуле новије десничарске владе није успела да угаси левицу. И пре пандемије 2019. а све до 2022. године, десетине хиљаде људи широм Латинске Америке учествовало је у сталним протестима као део широке регионалне друштвене експлозије (шпа. *estallido social*) против политике штедње коју подржава Међународни монетарни фонд (ММФ). У Аргентини, Чилеу, Колумбији и Еквадору, редефинисани и реструктурирани радикални покрет успео је да сталним присуством на улицама ослаби неолибералне владе и (са изузетком Еквадора) и отворе пут да на власт дођу прогресивне левичарске владе (Sankey 2022).

(НЕ)ОЧЕКИВАНИ УЗЛЕТ ЛЕВИЦЕ

Услед неиспуњених обећања, све веће злоупотребе правних структура у политичке сврхе и гажења демократских институција кроз повезаност са корупционашким скандалима великих размера (Бразил, Аргентина, Парагвај), левичарски лидери су убрзо кажњени и били приморани да се врате у опозицију. Први наговештај новог левичарског таласа била је изборна победа мексичког председника

Лопеза Обрадора (*López Obrador*) 2018. године, првог левичарског председника државе од Мексичке револуције 1911. године. Овај изборни тријумф означио је почетак нове политичке климе и снажан поход левице од реке Рио Гранде до архипелага Огњена земља. У наредним годинама, кандидати нове редефинисане левице победили су на изборима у Аргентини (Алберто Фернандез, 2019), Боливији (Луис Арсе, 2020), Перуу (Педро Кастиљо, 2021), Чилеу (Габријел Борић, 2022), Колумбији (Густаво Петро, 2022) и очекује се победа левичара у Бразилу (Луле да Силве) у октобру 2022. године. Поновни успон левице и повећан број листића на којима су били заокружени бројеви левичарских кандидата последица је великих економских потешкоћа које су додатно погоршане пандемијом коронавируса, и растуће социјалне и економске неједнакости. Талас протеста који се ваљао Латинском Америком од 2018. до 2022. године завршио се поновним доласком на власт нове левичарске елите која је понудила решење за тренутну кризу.

У земљама у којима је левица изабрана по први пут, партије су усвојиле другачију стратегију наступа према друштвеним покретима од партија прве ружичасте плиме. Док су 1990-их и 2000-их експлозивне побуне бациле неолибералне владе на колена и директно гурнуле левицу на власт, недавне новоформиране левичарске владе су се појавиле кроз постепене и стрпљиве процесе изградње коалиција у позадини социјалног протеста. Неолиберална десница је полако, али сигурно губила позиције власти. У Чилеу се студентски протести, штрајкови наставника, сукоби домородаца, пензионерски и феминистички покрети развијају више од једне деценије. Ова ревитализована левица обезбедила је основу за одрживу друштвену мобилизацију када је избила друштвена експлозија (шпа. *estallido social*) 2019. године. Иако однос између ових нових левичарских влада и друштвених покрета тек треба да се дефинише, овај нови правац отвара врата новим савезима и сарадњи са еколошким и друштвеним покретима чији су односи били затегнути под претходним левичарским владама. Ово с друге стране ствара могућности за левицу да изгради моћ изван државе како би подстакла радикалнију агенду у оквиру обновљене ружичасте плиме.

Обнављање ружичасте плиме са собом носи велике изгледе за повратак егалитаризму, прогресивизму и регионалним интегративним процесима који је пратио почетни успон ружичасте плиме пре две деценије. Али има и много тога новог, како у социо-економском контексту, тако и у карактеру њихових политичких коалиција. Само две владе које су биле део почетне, прве ружичасте

плиме - Никарагва и Венецуела – остале су на власти. Друге владе ружичасте плиме које су претходно биле свргнуте, попут оних у Аргентини, Боливији и потенцијално Бразилу, вратиле су се на власт након реконфигурације својих партија и руководства. Међутим, још важније, неколико земаља које се из различитих разлога нису придружиле претходној ружичастој плими - Колумбија, Хондурас, Мексико, Перу и Чиле - све су дошле под левичарску власт, кроз врло различите сценарије од оних који су довели до прве ружичасте плиме. Ове поменуте земље су биле најближи савезници САД у региону. Све су имплементирале споразуме о слободној трговини са Сједињеним Државама, док су Колумбија, Перу и Мексико кључни регионални играчи-савезници у „рату против дроге”. Колумбија је дуго играла улогу америчког заступника у поткопавању и дестабилизацији левице у региону. Изборне победе левице у овим земљама су од изузетног значаја и важности не само за превазилажење прогона и насиља у име антикомунизма, већ и за задавање додатног ударца већ опадајућој америчкој хегемонији у Латинској Америци.

Пост-неолиберализам и анти-неолиберални покрет у Иberoамерици

Концепт пост-неолиберализма, познат и као анти-неолиберализам, појавио се као одговор на изборне победе нових левичарских влада широм Латинске Америке крајем 1990-их година. Од тада се широко користи за разумевање политичког одговора нових левичарских влада на неолибералну економску политику етаблиране Вашингтонским консензусом. Земље Латинске Америке које се анализирају и посматрају као део анти-неолибералног идеолошког правца називају се државама ружичасте плиме, а термин пост-неолиберализам или социјализам 21. века се користи за описивање покрета. Неке владе ружичасте плиме, попут оних у Аргентини, Бразилу и Венецуели, различито се карактеришу као „антиамеричке”, као анти-корпоративне, анти-елитистичке или као популистичке, због одбацивања Вашингтонског консензуса. Такође, неке од њих се сматрају ауторитарним, попут Никарагве и Венецуеле. Иако постоји научна расправа о одређујућим карактеристикама пост-неолиберализма, он се често повезује с економским политикама национализације и прерасподеле богатства, противљењем дерегулацији, слободној трговини, слабењу радних односа и левичарском политиком уопште. Идеологија пост-неолиберализма настоји из темеља да промени улогу државе у земљама у којима је

некада превладавао Вашингтонски консензус. Како би то постигли, пост-неолиберални лидери у Латинској Америци залагали су се за национализацију индустрија, нарочито индустрије гаса, рударства и нафте. Постнеолиберализам се, такође, залаже за ширење социјалних накнада, већа државна улагања уз смањење сиромаштва и повећану државну интервенцију у економији.

Идеја пост-неолиберализма појавила се током ружичасте плиме 2000-тих година, у којој су левичарски латиноамерички критичари неолиберализма попут Уга Чавеза и Ева Моралеса дошли на власт. Како је напред поменуто, избором Чавеза за председника Венецуеле 1999. године означен је почетак ружичасте плиме и постнеолибералног покрета. Након његова избора, Рафаел Кореа, Нестор Кирхнер, Ево Моралес и многи други председници повезани с пост-неолибералним покретом изабрани су у Латинској Америци током 2000-тих. Током 2020-тих година, новоизабрани чилеански председник Габријел Борић (*Gabriel Boric*), који је победио на општим изборима у Чилеу 2021. године обећао је да ће окончати неолиберални економски модел земље, рекавши: „Ако је Чиле био колевка неолиберализма, биће и његов гроб”. Иако идеје постнеолиберализма нису ексклузивне за Латинску Америку, оне су у великој мери повезане са овим регионом.

Многи аутори сматрају да је регион Латинске Америке данас најбољи истраживачки мајдан за промишљање о алтернативама неолиберализму и ауторитаризму. Циклично смењивање левице и деснице најбоље одсликава политичку историју и културу меморије друштва. У тим периодичним и релативно турбулентним сменама левичарских и десничарских режима егзистирају две Латинске Америке, једна која просперира и друга која то посматра. Демократија је заробљена тим неједнакостима и покушајима балансирања историје и модерне, јер је историја демократије трећег таласа у неколико држава Латинске Америке историја вођа са именом и презименом. Држава је у другом плану и увек иза особе која је води и то је замка процеса демократизације која се означава као персонализација судбине државе.

Сличности и разлике прве и друге ружичасте плиме

Представници новог лево оријентисаног таласа политичара умногоме се разликују од својих претходника који су обележили прве године 21. века. Оно што је тада било заједничко свим новоизабраним левичарским лидерима јесте „антиимперијалистички

и антиамерички приступ”, под којим се подразумева анимозитет према САД. Нарочито су шефови држава које су богате нафтом, попут Венецуеле или Бразила, били одлучни у томе да не дозволе америчким компанијама да се домогну њиховог црног злата. У време прве ружичасте плиме с почетка 21. века није постојала нека снажна кохезија и јединство заједничког деловања и наступа, што се види из примера Луле да Силве који је поред борбе за социјалну правду и смањивање неједнакости, водио политику заштите приватних предузећа и глобалног капитала. Измењене унутрашње и међународне околности додатно су продубиле јаз између пионира ружичасте плиме и њихових наследника. Такође, постоје значајне разлике међу самим припадницима новог таласа, нарочито када се фокус склони са проблема социјалне правде и тежње ка уређенијем политичком систему. Међу новим левичарским председницима постоји широк дијапазон разлика у тумачењу и перцепцији савремених проблема-питања - од климатских промена преко абортуса до односа с Вашингтоном. Новоизабрани чилеански председник Габријел Борић је своју кампању градио на *ТикТоку* и залагао се за права жена (легализацију абортуса), аутохтоног становништва и трансродних особа. С друге стране, нови и први у историји левичарски председник Колумбије Густаво Петро (2022) у овом погледу има исте ставове као и чилеански председник. Међутим, он није претерани љубитељ друштвених мрежа које сматра неозбиљним. У Колумбији се већ дуже време кроз институције провлачи иницијатива за потпуну легализацију производње коке и свих њених деривата. Управо је председник Петро неколико пута подржао легализацију марихуане и његову победу су поздравили и прославили синдикати узгајивача биљке која је од пресудног значаја за колумбијску привреду. Мексички председник Лопез Обрадор је много конзервативнији у погледу социјалних питања од двојице својих колега у Чилеу и Колумбији. То не изненађује ако се има у виду да је своју политичку каријеру започео као члан Институционално револуционарне партије која нагиње удесно. Док нови колумбијски председник жели транзицију с фосилних горива, дотле Лула да Силва истиче Бразил као нафтну силу.

Чини се да је нови левичарски талас у поређењу са првим таласом, између 2000. и 2010. године, знатно јачи јер су данашњи изазови далеко већи. Победа левице у Латинској Америци углавном је последица лошег управљања током пандемије, економске кризе и растуће друштвене неједнакости. Левичарске владе у региону настављају да показују нијансе и мора се правити разлика између

социјалне, економске и идеолошке левице. Нови левичарски политичари, међутим, разликују се од ранијих налета левице или постојећих ауторитарних левичарских режима у региону. Данашњи латиноамерички левичарски лидери изгледају и звуче веома другачије од оних из прошлости од пре двадесет година. Нови левичарски председници желе, уместо да граде економију на нафти, као у Венецуели, да изграде јединствен фронт наспрам климатских промена. Покушали су да се дистанцирају од мачизма претходних левичарских ера, освајајући власт обећањима да ће заштитити права жена, ЛГБТ особа и афро-аутохтоних заједница. Њих подржава младо, политички ангажовано бирачко тело које је последњих година у великом броју изашло на улицу протестујући против неједнакости. Њихов успех одражава друштвену трансформацију у претежно католичком региону, где су феминистички покрети подстакли Колумбију, Аргентину и Мексико да декриминализују абортус.

Унутар прве ружичасте плиме идеологија није била кохезивни фактор. Спорне разлике се неретко повлаче између „добре” демократске левице Аргентине, Бразила, Уругваја и Чилеа (сличне европским социјалдемократима) и „лоше” ауторитарне левице Венецуеле, Боливије и Еквадора, које су превише блиске Куби по политичкој идеологији. Све „ружичасте владе” деле заједничке политике повећане социјалне потрошње, национализације важних индустрија, регенерације регионалних трговинских споразума и у неким случајевима преформулисања устава како би се створило више солидарности у економији.

Сличности и разлике између левичарских предводника ружичасте плиме с почетка 2000-их година „три мускетара” левице Јужне Америке - Чавеза, Моралеса и Лула да Силве – и садашње плејаде нових лидера левичарских идеја, „левичарске тројке” колумбијског председника Густава Петра, перуанског Педра Кастиља и чилеанског Габријела Борића треба посматрати у измењеним унутрашњим и међународним околностима. Чињеница је да унутар левице и левичарског покрета у Латинској Америци никада није постојала снажна кохезија и јединство заједничког деловања и наступа. Можда је тог уједињујућег фактора било више за време ауторитарних и војних диктатура у 20. веку. Али, поменути „три мускетара”, заједно са тадашњим еквадорским председником Кореом и никарагванским Ортегом имали су заједнички антиамерички и антиимперијалистички приступ у спољној и економској политици својих земаља. Мада је и тада, на пример, Лула да Силва поред борбе за социјалну правду и смањивање неједнакости, водио политику

заштите приватних предузећа и глобалног капитала.

Предизборна обећања, завети и слогани у изборним кампањама новоизабраних левичарских председника већ су се чули са мегафона пре око двадесет година у доба наступајуће ружичасте плиме, али криза која је све дубље задирала у континент само се погоршавала. Један од кључних разлога због ког је током друге деценије 21. века након розе плиме наступила плава плима односно конзервативни талас – осим распрострањене корупције, бирократског клијентелизма и развијеног етатизма – био је прилично турбулентан и нестабилан однос са САД које су кроз своју историју гледале на регион Латинске Америке као на своје „задње двориште” над којим су желели да имају потпуну контролу, експлоатишући његове ресурсе у сопствену корист. Није тајна колики су удео у успостављању десничарских режима у Латинској Америци имали администрација САД и њихове обавештајне агенције. Њихова умешаност која је свој врхунац достигла седамдестих година 20. века и резултирала операцијом „Кондор”, довела је до смене режима у седам држава, уз десетине хиљада жртава. Подржавање десничарских диктатура у 20. веку, у доба биполарног света, од стране САД било је директно последица и резултат страха од ширења социјалистичких/комунистичких про-совјетских режима на тлу Латинске Америке. Тог страха данас више нема. Утицај САД се види кроз призму „меке моћи” која се одражава на економију и цивилно друштво. Нови левичарски лидери у региону показују спремност на компромис и сарадњу с Вашингтоном по свим питањима која су од интереса за обе стране (на пример: климатске промене). Најзад, оно што повезује и приближава два таласа левичарских лидера јесу популизам и изборни ауторитаризам, а заједничку одлику обе генерације левичара представља демократски дефицит у управљању државом и друштвом.

Време протеста и побуна

Наду у дубље структуралне и системске промене уливају, можда више од изборних резултата, спонтани протести и широка друштвена мобилизација у великом броју земаља Латинске Америке. Крајем 2019. године стотине хиљада Чилеанаца изашло је на улице да би се побунило против поскупљења јавног превоза, али прави узрок незадовољства биле су велике неједнакости, економска угроженост знатних сегмената становништва, ниске плате и пензије, политичка корупција, лоше стање здравства, школства и других јавних служби. Велики број проблема с временом је довео до формулисања једног

централног конституционалног захтева - промена устава из 1980. године који је на снази још из времена Пиночеове диктатуре (1973-1990). Грађани Чилеа су на обавезном референдуму одржаном 4. септембра 2022. године великом већином (62%) гласали против усвајања новог, прогресивног устава.² Одбијање новог Устава показатељ је да чилеанско конзервативно друштво још увек није спремно за радикалне политичке промене и да су тзв. ауторитарне енклаве („дубока држава“) веома дубоко укорене у државно-бирокуратски апарат власти. Десница сматра да би нацрт Устава померио земљу исувише улево и да је превише амбициозан и тежак за претварање у конкретне законе.

У априлу 2021. године избили су масовни протести и демонстрације у Колумбији. По први пут у историји побуне су захватиле и земљу која је традиционално била један од најлојалнијих савезника САД, у којој су неолибералне и десне политике деценијама биле апсолутно доминантне. Колумбија је најбољи пример земље у којој су комбиновани притисци нарко-картела, ауторитарних власти и паравојних формација држали обичан народ као таоце. Све ово указује на то да искра отпора у Латинској Америци и даље постоји, а борба за праведније, равноправније и слободније друштво може се очекивати и у будућности, како на изборним местима, тако и на улицама, у фабрикама, студентским кампусима, селима, шумама и планинама у којима живи домородачко становништво. Раније изборне победе прогресивних опција нису испуниле очекивања оних који су прижељкивали радикалнију трансформацију система. Остаје да се види да ли су политичке странке и лидери извукли поуке из тих искустава и да ли ће у будућности бити спремни да своје напоре повежу с борбама различитих друштвених покрета и

2 Предложени устав укључивао је 388 чланова који би значајно проширили социјална права, повећали еколошку регулативу и дали влади ширу одговорност за програме социјалне заштите. Обезбедио би потпуно нови родни паритет и додао одређена места за представнике домородачких народа. Овај предлог Устава је имао подршку левичарског председника Габријела Борића. Нацрт је ставио снажан нагласак на аутохтоно опредељење и заштиту животне средине. Захтевао је родну равноправност у свим јавним установама и компанијама и задржао је поштовање сексуалне разноликости. Предвиђао нови национални здравствени систем. Ипак, дошло је до великих подела. Предложене промене би значајно прошириле еколошка права у земљи. Поставило би ограничења рударској индустрији, као што је забрана рударење у близини глечера, заштићених подручја и региона склоних сушама. Нови устав би прогласио Чиле „еколошком државом“, признао би природу као субјекат права, наредио држави да предузме мере против климатске кризе и напустио би термин „природни ресурси“, па би се уместо тога користио термин „природна заједничка добра“.

циљу да истински демократизују политичку арену и да у процесу социјалних промена укључе што шире сегменте друштва.

Концепт солидарности и социјалне правде је прилично упитан у Латинској Америци, јер се поставља питање да ли солидарност значи солидарност са свим суграђанима, без обзира којем слоју друштва припадали, солидарност према држави или према земљи у којој се живи? Тога у латиноамеричким државама нема. Узроци непостојања друштвене солидарности и социјалне правде су многоструки, као што су последице колонијалног доба за које је карактеристична била експлоатација и структурални расизам, различити степен конфронтације са прошлошћу током диктатура у чему посебно предњачи Чиле, затим грађански ратови у Колумбији и Перуу, поларизација различитих друштвених слојева и група, која се потпаљује постовима на социјалним мрежама и наравно свеprisутна корупција. Искуство живота у диктатури довело је до тога да је готово немогуће да се неки политичар два пута бира и то смањује одговорност, а президенцијални систем владавине ограничава демократску контролу.

БУДУЋНОСТ РУЖИЧАСТЕ ПЛИМЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ?

У периоду од 2010. до 2018. године и успона десничарских влада приметно је опадање подршке демократији. Конзервативни десничарски талас преплавио је демократски талас који је изгубио на интензитету и квалитету. Према писању уругвајског листа *Ел Обсервадор* још 2016. године под насловом „Жута сијалица за демократију”, постојала су четири кључна разлога кризе демократских тековина: Први разлог је лоша економска ситуација у земљама Латинске Америке; Други, грађанска несигурност која је присутна у готово свим државама; Трећи, проблем образовања у овом делу света јер демократске тековине прихвата само слој високо образованих; Четврто, проблем демократских институција, партија у конгресу, где су политичари више заокупљени својим интересима и привилегијама, него проблемима друштва. Како је пред председничке изборе рекао један Бразилац, „демократија ми личи на социјализам, све је свачије и ничије и сви узимају као да је њихово. Недостаје рука да то спречи”.

Кључни и горући проблем када је Латинска Америка у питању јесте проблем развоја. У досадашњој историји, често су им споља, у великим традиционалним центрима моћи, били наметнути различити

моделу развоја који су били контрапродуктивни и доводили су до појаве неразвијености. Највидљивији негативни резултат примене тих модела је феномен који се у савременим економским теоријама назива „развој неразвијености”. Неконтролисана експлоатација природних ресурса, прогресивни раст сиромаштва, корупција, трговина дрогом и политичко насиље оличено у деловању парамилитарних формација учинили су тамошње политичке системе врло нестабилним. Јачање суверенистичког концепта државе и почетак тзв. „деколонијације ума” иде наруку политичарима који нагињу улево. Суштинско питање које поставља пред целим латиноамеричким регионом гласи: како путем друштвеног консензуса свих сегмената друштва доћи до концепта социјалне правде, односно како да у друштву заживи социјална правда. Одговор који се нуди показује дубоку поделу и поларизацију латиноамеричког друштва. С једне стране присутна је тенденција такозване социјалистичке редистрибуције, а с друге стране постоји снажна тенденција нео-либералне економске политике консолидације.

Један од проблема са којима се суочава регион Латинске Америке јесте структурална криза кредибилитета у демократске и политичке системе. Ту кризу кредибилитета повећала је пандемија коронавируса, која је указала на продубљавање неједнакости. Многи аутори сматрају да је створена савршена олуја на којој ће левица профитирати. Међутим, талас левичарских победа у региону не гарантује снажан друштвени напредак. Нова ружичаста плима Латинске Америке суочава се са тешким балансом прошлости и садашњости, јер решавање крупних социјалних, економских и политичких проблема захтева системски и целовит приступ. Победе левичарских председника на изборима у Перуу, Аргентини, Чилеу, Колумбији или предстојећи у Бразилу (октобар 2022.), где се очекује победа левичарског кандидата, не могу решити нагомилане економске проблеме и дубоке социјално-класне поделе. Латиноамеричка друштва су још увек заробљена у ауторитарну и мрачну прошлост војних диктатура 20. века. Неопходно је суочавање с прошлошћу свих садашњих елита и истинска спремност и способност за успостављање демократских институција. Избори за четири или пет година поново могу довести на власт десничарске популисте што, опет, неће утицати на крупније реформе у политици и економији. Потребно је постићи најшири друштвени, базични консензус за осмишљавање и спровођење реформи усмерених на економски раст кроз неколико следећих изборних циклуса, како би се дошло до истинских и системских помака.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bowen, J.M. 2011. "The Right in 'New Left' Latin America." *Journal of Politics in Latin America* 3 (1): 99–124. doi.org/10.1177%2F1866802X1100300104.
- Brown, W. 2015. *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Cameron, A. Maxwell. 2009. "Latin America's Left Turns: beyond good and bad." *Third World Quarterly* 30 (2): 331–348. doi: https://doi.org/10.1080/01436590802681082.
- Gold, Marina, and Alessandro Zagato, eds. 2020. *After the Pink Tide: Corporate State Formation and New Egalitarianisms in Latin America*. Bergen: University of Bergen.
- Isbester, Katherine. 2011. *The Paradox of Democracy in Latin America: Ten Country Studies of Division and Resilience*. Toronto: Press of University of Toronto.
- Kapferer, Bruce, and Marina Gold. 2018. "A Nail in the Coffin: Participatory Capitalism Replaces Participatory Democracy: Part 2." *Arena* 152: 37–43.
- Krstić, Zoran. 2014. *Latinska Amerika – izazovi i prepreke demokratizacije*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Levy, Charmain, and Manuel Larrabure. 2021. "Introduction to 'Pink Tides, Right Turns in Latin America.'" Special issue, *Globalization*. doi.org/10.1080/14747731.2021.1978628.
- Petras, James, and Henry Veltmeyer. 2011. *Social Movements in Latin America: Neoliberalism and Popular Resistance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sankey, Kyla. 2022. "Latin America's Second Wave of Left-Wing Governments Could Be More Powerful Than the First." *Jacobin*. July, 12 2022. <https://jacobin.com/2022/07/second-pink-tide-latin-american-left>.
- Steve, Ellner. 2019. "Pink-Tide Governments Pragmatic and Populist Responses to Challenges." *Latin American Perspectives* 46 (1): 4–22.
- Tsolakis, Andreas. 2012. "Post-neoliberalism in Latin America?" In *Neoliberalism in Crisis*, H., van Apeldoorn, B. Eds, 179–206. London: Palgrave Macmillan.

Zoran Krstić**Faculty of Political Sciences, University of Belgrade***THE RETURN OF THE PINK TIDE AND THE
LEFT TURN: *LA NUEVA IZQUIERDA* IN
LATIN AMERICA****Resume**

The subject of study in this paper is the return and rise of the new left in the elections held in the previous four years in Latin America. The focus of the research is on the causes and consequences of the return of the pink tide and its basic characteristics. The main goal of this paper is to objectively look at the problems and difficulties faced by the states of the region in the context of the cyclical change of leftist and rightist policies. Special attention in the work is devoted to the analysis of factors that helped or hindered the institutionalization of left-wing policies. Part of the work is focused on the analysis of the relationship between new social movements and the state, as well as on economic dependence and exploitation of natural resources. The return of the leftist wave is a reaction to the increased economic and social inequalities that led to a series of protests and riots and the emergence of various social movements. The problem in Latin America is that the region faces not only underdevelopment but also a structural crisis of credibility in democratic and political systems. The paper uses a historical-descriptive and contextual approach in the analysis of the “pink tide” phenomenon.

Keywords: pink tide, blue tide, left, right, president, Latin America, social movement, party, post-neoliberalism, democracy

---

* E-mail address: zoran.krstic@fpn.bg.ac.rs.

* Овај рад је примљен 25. јула 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. августа 2022. године.